

ETÜDLER

TOPRAK MESELELERİMİZ

İktisat ve İktimaliyat

Yazan :

Ord. Profesör Ömer Celâl Sarı

ZASTİTÖSÜ

Memleketimizde toprak mülkiyeti durumunda ve işletme usullerinde düzeltmeğe muhtaç bir çok taraflar bulunduğu artık inkâr edilemez bir hakikat olmuştur. Netekân Hükümetimiz yakında çıkması beklenen toprak kanunu ile bu sahada esaslı bir reformla harekete geçmeğe hazırlanmaktadır. Diğer taraftan topraklarımızın tasarruf ve işletme şekillerindeki uygunsuzluklar ziraat meselelerimizde zaten daima biraz yabancı kalan memleket efkârında henüz lâyıkîe anlaşılmamış bulunuyor. Hele ne dereceye kadar genel ve yaygın oldukları hususunda, doğru istatistiklerin mevcut olmaması dolayısıyla, salâhiyeti mahfîlcrde bile tam bir fikir yoktur. Aşağıda, bu alandaki derterimizin başlıcaları ana çizgileri ile gözden geçirilecek ve son yıllarda yapılan bazı istatistik araştırmalarından bunların önemi ve şümulü hakkında ne gibi neticeler çıktığı incelenecektir.

I. — Büyük Mülkiyet ve Topraksız Köylü

Mülkiyet ve işletme meselelerini birbirinden ayırılm ve ilk mevzuata ait davalardan evvelâ büyük mülkiyet ve topraksız köylü meselesini ele alalım.

Türkiyede büyük mülklerin sayısı ve genişliği nedir? Coğrafi dağılışı nasıldır? Diğer taraftan ne kadar topraksız köylü vardır? Memleketimizde tapular bozuk, kadastro çok eksik ve muntazam mülkiyet ve işletme sayımları tertip edilmemiş olduğundan bu hususta kesin bir şey bilmiyor ve birbirinden çok ayrılan tahminlere tesadüf ediyoruz. Büyük mülkiyet hakkında Rus iktisatçılarına atfedilen bir tahmine göre Türkiyede 33000 kadar çiftlik sahibi 8 milyon hektar toprağa malik olup ekili sahanın % 35 i bunlara düş-

mektedir(1). Diğer taraftan bir mebusun Büyük Millet Meclisinde 7 Haziran 1934 tarihli toplantısında bildirdiğine nazaran, memlekette 1075 kadar büyük çiftlik vardır. Bu çiftliklerin işgal ettiği saha 5,78 milyon dönümdür (5,3 milyon dekar). Burada otlaklar, bataklıklar, fundalıklar hesaba katılmamıştır. Onlara beraber çiftliklerin yüz ölçüsü 10 milyon dönümü (9,2 milyon dekar) geçmektedir(2). Bu tahmin çiftliklerin sayısını, evvelkinden 30 misli daha az, sahalarını aşağı yukarı 11 misli daha dar göstermektedir.

Son yıllarda memleketin muhtelif taraflarında tertip edilen bazı istatistik araştırmaları bu husustaki bilgilerimizi biraz genişletmiştir. Trakya Umumî Müfettişlik bölgesinde —yani Çanakkale, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ vilâyetlerinde— 1939 yılında yapılan Toprak Anketine göre(3) bu bölgede mevcut 116264 köyü işletmesinin (çiftçi ailesinin) 101046 sı yani % 87 si tam toprak sahibidir(4). 9716 sı (% 8 i) az topraklı, 5502 si (% 5 i) topraksızdır. Toplamı 15218 tutan az topraklı ve topraksız çiftçi ailelerinin nüfusu 70208 olup, bu nüfus 1935 sayımına göre 678128 i bulan bölge köy nüfusunun ancak % 10.5 ini teşkil etmektedir(5). Tam topraklı çiftçi ailelerine ait mülklerin büyüklüğü ve bu mülkler arasında çiftlik mahiyetinde olanlar hakkında malûmat verilmemektedir. Bununla beraber broşürde nesredilen bir cetvelde tam topraklı çiftçilerden % 95 inin arazilerinin tamamını kendileri işledikleri bildirildiğinden ve bu suretle işletilen arazi memleketimizde kaide olarak küçük mülklerden terekküp ettiğinden, çiftliklerin Trakyada önemli bir saha kaplamadıkları anlaşılmaktadır. Topraksız ve az topraklı çiftçilerin azlığı da bu fikri kuvvetlendirmektedir. Şu halde Trakyada esaslı mülkiyet eşitsizlikleri (musavatsızlıkları) bulunduğuundan bahsedilemez. Ancak burasının yeni iskân edilen bir bölge olduğu ve bütün memleketi temsül edemeyeceği açıktır.

(1) Hamit Sadi : İktisadi Türkiye, İstanbul, 1932, S. 68.

(2) Büyük Millet Meclisinde Kütahya Mebusu Naşit Hakkım beyanatı, T. B. M. M. zabıt ceridesi, cilt 23 - 24, devre IV. Ankara, 1934, S. 68 -69.

(3) Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü yayınlarından, numara 177, İstanbul, 1941.

(4) Tam toprak sahibi işletmelerin kaç dekarlık araziye malik oldukları istatistik Umum Müdürlüğünün nesrettiği broşürde maalesef gösterilmemiştir.

(5) Anket neticeleri hakkındaki broşürde (S. 14) bu oran % 4.5 olarak

	Topraksız çiftçi ailelerinin bütün çiftçi ailelerine % oranı	200 Dâkardan fazla toprağı olan çiftçi ailelerinin bütün çiftçi ailelerine % oranı	ÇİFTLİKLERİN Yüzölçüsü Dekar	Kaza v-ya nahiyeye yüzölçüsüne % oranı	Devlete ait tarla- lık arazisinin yüz- ölçüsü Dekar
Bala kazası (Ankara)	7.1	11.8	—	—	(7)
Çubuk kazası (Ankar.)					
Ravlı nahiyesi	20.4	12.0	52.000	15.8	(7)
Kazanın diğer nahiyeleri	10.6	4.1	8.500	0.8	
Ayaş kazası (Alkara)					
Ayaş merkezî nahiyesi	33.4	2.3	162.407	19.5	(7)
Güdüllü nahiyesi	22.9	0.06	—	—	
Develi kazası (Kayseri)	26.4	10.9	43.223	1.1	132.236
Kütahya merkez kazası	2.3	0.2	108.784	2.7	240

(7) Ayaş'a ait 3 nımaralı Fasıküde (S. 25) te bildirildiğine göre 1.080.000 dekar yüz ölçüsünde olan Devlet arazisinin hemen tamamına yakın bir kısmını ormanlar teşkil etmektedir. Bala ve Çubuk kazalarında Devlet arazisinin bile- şimi hakkında malûmât verilmemektedir.

çiftlikler nahiye yüzölçüsünün % 15.8 ni kaplamakta, topraksız köylüler de paralel olarak % 20.4 gibi önemli bir orana bağlı olmaktadır. Bu hal, memleketimizde bir kısım köylünün topraksız bulunması sebebinin büyük mülkiyette aramak lâzım geldiğini teyit eden bir noktadır. Zaten iki olay arasında sıkı bir bağlık bulunduğu malûmdur. Arazinin mahdut bir zümreye ait olduğu yerlerde çok insanın toprak sahibi olmasına imkân bulunmadığı gibi, az topraklı veya topraksız köylülerin varlığı da bir zarurettir. Zira geniş arazi umumiyetle yalnız ücretli işçi tutmak yahut bir kısmını kiraya veya ortaklığa vermek suretiyle işletilebilir. Bu gibi arazide kiracı, ortakçı, veya işçi olarak çalışacak elemanlar da ancak az topraklı veya topraksız köylüler arasından temin edilebilir.

Ancak tablodan, memleketimizde topraksız köylü miktarının sadece büyük mülkiyete değil, başka âmillere de tâbi olduğu, hattâ belki bu âmillerin büyük mülkiyetten daha önemli bir rol oynadığı da anlaşılmaktadır. Gerçekten, muhtelif kaza ve nahiyelerde büyük mülkler yok veya yok denecek kadar az olduğu halde yine önemli miktarda topraksız köylüye tesadüf edilmektedir. Meselâ Develi kazasında çiftliklerin kaza yüzölçüsüne oranı % 1.1 den ibaret, halbuki topraksız köylü ailelerinin oranı % 26.4 tür. Güdül nahiyesinin

stünün 15000 veya 20000 dekar olduğu hususunda tereddüt hasıl olmaktadır. (Fasikül 3 s. 33 ve 49).

g — Diğer taraftan fasiküller az çok lüzumsuz hesap ve izahları ihtiva etmektedir. Her birinde kaza ve nahiyelerin bütünü hakkında malûmat verilmekle beraber bir takım ortalama hesaplarla küçük, orta ve büyük köy tipleri teşkil olunmakta ve bunların durumu da uzun uzadıya anlatılmaktadır. Bu mevhum varlıklar hakkında yapılan çapraşık hesapların sarfedilen emekle orantılı bir fayda temin edeceğinden hakkile şüphe edilebilir. Bundan başka en sade ve açık tabloları bile şerhe lüzum duyulmuştur. Pürüzsüz bir dille de yazılmamış olan bu şerhler çok kere insanı şaşkırtmaktan başka bir işe yaramamaktadır.

Ancak memleketimizde ilk defa olarak girilen ve sonsuz zorluklar arzeden bu işin hemen kusursuz bir surette başarılması tabiatle beklenemezdi. Zaten fasiküller bu günkü şekle bile bize bazı çok faydalı bilgiler vermektedir. İşaret ettiğimiz eksikliklerin ileride çıkacak fasiküllerde elden geldiği kadar tamamlanacağını umarak, yaptığımız bu itirazlara rağmen, etütleri tertip edenleri tebrik etmek isteriz.

de çiftlik hiç mevcut değildir; buna rağmen topraksız köylü oranı % 22.9 a varmaktadır.

Burada rol oynayan diğer âmilller nedir? Ziraata elverişli ve işletilen araziden terekküp ettiği takdirde Devlet mülkiyetinin ve ayrıca —bir dereceye kadar— orta mülkiyetin büyük mülkiyet gibi müessir olacağı açıktır. Bundan dolayı meselâ Develi kazasında büyük mülkiyetin mahdut olmasına rağmen topraksız köylülerin yüksek bir miktara varmasını, bilhassa, orta mülkiyetin(8) ve devlete ait tarla hak arazinin bu kazada epey önemli bir saha isgal etmelerine atfetmek yanlış olmasa gerektir(9).

Fakat bazı kaza ve nahiyelerde ne büyük mülkiyet ne de Devlete ait tarla arazisi mevcut olmadığı halde yine önemli miktarda topraksız köylüye rastgeliyoruz. Meselâ Ayaş kazasının Güdül nahiyesindeki durumu inceleyelim. Bu nahiyede hiç bir çiftlik ve orta mülkiyet kategorisine girebilecek hemen hiç bir arazi mevcut değildir. 200 dekardan fazla toprağa malik ailelerin sayısı 1 den, oranı binde 0.6 dan ibarettir. Anlaşıldığına göre Devlet arazisi arasında tarlalar da yoktur. Buna rağmen topraksız aileler % 22.9 a bağlı olmaktadır. Bu durum toprağın paylaşılma şekliyle ilgili olamaz. Arazinin genel olarak kifayetsizliğinden, yani fazla dar bulunmasından ileri geldiği meydandadır. Anlaşılan nüfus artmış, sabit kalan toprak miktarı nüfusa yetmemeğe başlamış, bazı kimseler topraksız kalmış, fakat buna rağmen yurdundan ve ziraatten ayrılmak istememiş ve sıkıntıya katlanarak köylerinde oturmağa devam etmişlerdir. Bu şartlar altında topraksız çiftçiler hayatlarını nasıl kazanabilmektedirler?

Güdül nahiyesine ait fasikülde(10) bu noktayı bir dereceye kadar aydınlatan malûmat vardır. İlk in topraksız çiftçi olarak gösterilen nüfustan bir kısmının hakikatte bu kategoriye girmediği, yani ya "topraksız", yahut ta "çiftçi,, olmadığı anlaşılmaktadır. Bir ço-

(8) 200 dekardan büyük araziye malik çiftçi ailelerini kastediyoruz. İlerde izah edileceği gibi bu arazi orta mülkiyete ancak takribi olarak tekabül eder. 12 ve 13 üncü sahifelere ve 16 No.lu nota bakınız

(9) Burada topraksız köylülerden bir kısmının surf hayvancılık ve bağcılıkta meşgul olmaları dahi rol oynamış olabilir.

(10) Fasikül No. 3.

ğunun tarlası o'mamak'a beraber bağı mevcuttur. Mese'â köylü ailelerini toprak mülkiyeti bakımından sınıflayan cetvelde (s. 20/21) Güdül nahiye merkezinde 153 çiftçi ailesinin topraksız olduğu bildirilmişken, fasikü'ün başka bir ycrinde (s. 53) de burada oturan hemen her ailenin bir miktar bağı malik olduğu söylenmektedir. Adalıkuzu'da 20 aile topraksız gösterilmiş olduğu ha'de, sahife 45 de verilen malûmata göre bu köyde sakin her ailenin bir miktar bağı vardır. Kamanlar, Karacaören, Sapanh köylerinde de durum böyledir. Topraksız çiftçilerden diğer bir kısmının da ziraat dışı işlerle meşgul oldukları meydana çıkmaktadır. 20/21 nci sahifedeki cetve'de Keşanoz köyünde 120 topraksız çiftçi ailesinin mevcut olduğu bildirilmişti. Halbuki 56 ncı sahifede bu köyde sâkin hakın mühim bir kısmının dışarda am'e'elik ve seyyar ticaret yaparak maaşlerini kazandıkları beyan edilmektedir. (Bu duruma göre bahsî geçen ailelerin, niçin ziraatle meşgul nüfus arasma sokulmuş olduğu anlaşılmamaktadır.) Gerçekten topraksız ve çiftçi olan aileler sayısının ne kadar olduğu belli değise de, fasikü'de verilen malûmattan bunların nasıl geçindikleri hakkında bir fikir edinmek mümkündür : Toprak sahiplerinden bazıları ziraatle meşgul değildir. Nahiye merkezindeki ailelerden yalnız 15 i tar'a ziraati yapmakta, geriye kalanları ticaretle uğraşıp topraklarını kiraya veya ortakçılığa vermektedirler. Bu suretle, çok dikkate değer bir nokta olmak üzere, memleketimizde küçük toprakların dahi kiraya veya ortakçılığa verildiği sabit olmaktadır. Topraksız köylülerin bir kısmı işte bu araziye ortakçı veya kiracı sıfatıyla işlemektedir. Bundan başka Güdül nahiyesinde orman çok olduğu için bazı topraksızların ormancılıkla hayatlarını kazandıklarını kabul edilebilir. Nihayet nahiyede çet'ik ziraati, bağcılık gibi intensif kültürler de mühim bir rol oynadığından, sahipleri tarafından iş'eti'en küçük arazinin dahi bir takım topraksızlara iş temin ettiğine hükümlenabilir.

Bundan çıkan neticeye göre memleketimizde topraksız köylülerin varlığı sebebini yalnız büyük mülkiyete atfetmek hiç de doğru o'maz. Bu hususta ayrıca, Devlet Mülkiyetinin, orta mülkiyetin ve belki en mühim amil olarak nüfusun artmış fakat buna rağmen yeni arazi ihya edilerek ekim sahası genişletilmediği gibi, hakın, ziraattan ve köyünden ayrılmamış olmasının dahi müessir olduğuna şüphe yoktur. Bazı sahalarda intensif ziraat usulleri tatb'k edilmesi, köylülerden bir kısmının ormancılık veya hayvancılık gibi işlerle meşgul olması, bir kısım küçük arazinin kasabalar veya şehirlilerin

mülkiyetinde bulunup bunlarca kiraya verilmesi gibi amiller, topraksız köylülerin, kendilerine iş veren büyük ve orta mülklerin bulunmadığı yerlerde de hayatlarını ziraatla iyi kötü temin etmelerini mümkün kılmaktadır. Ayrıca yukarıda işaret ettiğimiz gibi tam manasıyla topraksız çiftçilerin, hakikatta, fasiküllerde gösterildiğinden daha az olduğu da unutulmamalıdır.

Eldeki vesika'ara göre Türkiyede büyük mülkiyetin yaygınlık derecesi hakkında nasıl bir hüküm vermek icap edecektir? Ferdî toprak mülkiyetini prensip olarak kabul eden her ülkede bir miktar büyük hususî arazi vardır. Bu arazinin miktarı memlekete göre değişir. Fransa ve Almanya büyük mülkiyetin mutedil bir genişikte olduğu memleketlerden sayılır. Buna rağmen 1908 de Fransada 1000 dekardan büyük işletmeler (orman işletmeleri dahil) kültür sahasının % 32 sini işgal ediyordu (11). Almanyada 1939 da bu gibi işletmelere (orman işletmeleri hariç) düşen oran % 19 a baliğ oluyordu (12). Nasyonsosyalizm iktidarı ele alma, umduğu gibi büyük mülkiyete karşı harekete geçmemiş, hattâ "Erbhof.", imtiyazlarını 1250 dekara kadar araziye teşmil etmek lüzumuna doymuştur. 1914 - 18 dünya harbi ardınca şümülû bir zirai reform yapan Romanyada harpten evvel 1000 dekardan büyük mülkler, memleket yüzölçüsünün % 48.6 sını işgal ediyordu. Reformdan sonra da bu mülk'ler tamamen ortadan kalkmamış, yalnız memleket yüzölçüsüne oranları % 8.5 e inmiştir (13). İngilterede büyük mülkiyetin önemi hatta eski Romanyada olduğundan bile fazladır.

Türkiyenin durumunu bu ülkelerle mukayese edersek incelediğimiz bölgelerin çoğunda büyük mülkiyetin faz'a geniş olmadığı, hatta mahdut bulunduğu meydana çıkar. Kütahya, Bâlâ ve Dевli kazalarında ve Ayaş kazasının Güdül nahiyesile Çubuk kazasının Rav'î nahiyesi dışındaki kısımlarında büyük mülkler ya hiç yoktur, yahut ta bölge yüzölçüsünün % 0.8 - % 2.7 i gibi küçük bir sahasını kaplamaktadır. Bu bölgelerin bazılarında topraksız köylünün önemli bir miktara bağığ olması, işaret ettiğimiz gibi, başka sebeplerin neticesidir. Araştırılan bölgelerden yalnız ikisinde, Ayaş merkez na-

(11) Kurt Ritter: "Statistik des Grundbesitzes", Handwörterbuch der Staatswissenschaften, IV. Auf., Ergänzungsband, Jena 1929, S. 461.

(12) Artur Schürmann: "Deutsche Agrarpolitik", Neudamm 1940, S. 27.

(13) 11 numaralı notta zikredilen eser, S. 467.

biyesi ile Çubuk kazasının Rav'i nahiyesinde durumu değişmektedir. Bu nahiyelerde çiftliklerin nahiyeye yüzölçüsüne oram $1/5$ ve $1/6$ e yaklaşmakta ve büyük mülkiyet gerçekten aykırı bir genişlik arz etmektedir. Bütün nahiyeye yüzölçüsü yerine ziraata elverişli toprakların genişliği esas tutulduğu takdirde oranın daha da yükseleceği muhakkaktır. Üstelik çiftliklerin umumiyetle en iyi toprakları ihtiva ettiğine de ihtimal verilebilir.

Şu halde büyük mülkiyetin aykırı derecede genişlemiş bulunduğu bölgeler varsa da eldeki vesikalara göre bu bölgeler azdır ve büyük mülkiyet umumiyetle mutedil bir seviyede kalmaktadır. Tabiatı e burada yalnız mülkiyet durumunu incelediğimizi ve büyük mülk sahiplerinin şahsiyetini, tatbik ettikleri işletme usullerini ve topraksız köylü ile aralarında hasıl olan münasebetleri bahis mevzuu etmediğimizi unutmamak ve büyük arazinin genişliği itibarıyla anormal bir manzara arz etmeyen bölgelerde durumun diğer bakımlardan bozuk olabileceğini hatırla tutmak gerekir.

II. — Orta, Küçük, Cüce mülkiyet

Şimdiye kadar yalnız büyük mülkiyete ve topraksız köylüye ait meseleler incelenmiştir. Büyük arazi sahipleri ile topraksız köylü dışındaki çiftçi kategorilerinin, yani orta, küçük ve cüce arazinin durumu nasıldır? Bu gibi arazinin mülkiyet vaziyetinde araştırılması gereken başlıca iki nokta vardır.

Birincisi : Çiftçiye ait tarlaların ne dereceye kadar top'u bulunduğu, yani rasyonel bir işletmeyi imkânsız bırakacak ve Medeni Kanunumuzun 678 nci maddesinde derpiş edilen arazi birleştirilmesi (remembrement) tedbirinin tatbikini lüzumlu kılacak surette dağılık olup olmadığıdır. Memleketimizde arazinin çok parçalanmış olduğunu ve durumun mühim işletme güçlükleri doğurduğu bazı müşahadeerden anlaşılmakta ise de bu mes'ele köy etüdlerinde hiç incelenmemiş olduğundan ve hakkında itimada değer hiç bir vesika malik bulunmadığımızdan burada üzerinde durulmayacaktır.

İkinci mes'ele : Çiftçinin tasarrufunda bulunan toprakların refahım temine ve rasyonel ve işletmeye yetecek büyüklükte bulunup bulunmadığıdır. Memleketimizdeki şart ve imkân ara göre çiftlikler dışındaki arazinin terekübü nasıl olmalıdır? Şöyle bir durumun arzuya değer olduğu söylenebilir: Cüce mülkler, yani sahi-

bini ve ailesini beslemeğe yetmeyecek derecede küçük arazi, hususie köylü için tali bir kazanç temini imkânları olmıyan bölgelerde, çok mahdüt bulunmalıdır. Bu gibi arazi, prensip itibarıyla ancak sanayi ve ziraat işçilerine ihtiyaç gösteren büyük ve orta işletmelerin mevcut olduğu sahalara münhasır kalmalıdır. Küçük mülkiyet yani sahibinin ve ailesi efradının ihtiyaçlarını karşılamaya rahatça yetecek ve işçi tutulmasına umumiyetle lüzum kalmadan işlenebilecek arazi, memleketteki mülkler arasında büyük bir çoğunluk (ekseriyet) teşkil etmelidir. Bazı kültürere küçük araziden daha elverişli olan ve malik ile işçi arasında sınıf tezdarlama meydan vermediği için sosyal bakımdan da kıymetli sayılan orta mülkler (14) de mühim bir saha kaplamalıdır. (15)

Bu üç mülkiyet tipine tekabül eden toprakların büyüklüğü, tabiatile, ziraat usullerine ve ekin mahsullere göre ve bölgeden bölgeye değişecektir. Almanyada 2 hektardan küçük topraklar küçü mülkiyet, 2-20 hektar arasındakiler küçük mülkiyet, 20-100 hektar ge-

(14) Orta mülklerin iktisadi tarifi şudur : Yalnız sahibi ve ailesi efradından işletilemeyecek derecede büyük olan, fakat bütün tarla işlerinin dışından tutulacak işlere bırakılmasına ve arazi sahibinin sırf idari işlerle meşgul olmasına müsaade edecek kadar geniş de bulunmayan, bilâkis malikin ve ailesi efradının işçi ile birlikte tarlada çalışmasını zaruri kılan mülkler.

(15) Türkiyede zirai mülkiyetin anlattığımız şekilde tensik edilmiş olmasının zamana ve ihtiyaçlarımıza uygun görmiyenler ve gerek toprak ve iklim şartlarımızın, gerek bünyemizin küçük işletmeyi değil, büyük işletmeyi gerektirdiğini ve ziraatimizin büyük işletme esasına göre düzenlenmesi lâzım geldiğini iddia edenler belki bulunacaktır. Bundan dolayı ileri sürdüğümüz fikrin mucip sebeplerini bir kaç kelime ile anlatmak ihtiyacını duymaktayız.

Sosyal ve siyasi kayguların küçük işletmeye dayanmamızı emrettiği açıktır. Fakat acaba küçük işletme iktisadi ihtiyaçlarımıza da cevap veriyor mu? Büyük istihsalın Avrupada tatbik edilen ve makineden ziyade insan emeline dayanan intensif şekillerinin küçük istihsale karşı bariz bir üstünlüğü olmadığı, hele hayvancılıkta küçük işletmeden daha az muvaffak olduğu ve hayvancılıkla tarla ziraatini birleştiren ve kooperatiflerden yardım gören küçük işletmelerin onlara karşı pekâlâ tutunabildiği inkâr edilmiyor. Fakat ziraat tekniğinde 1914 - 18 harbi ardınca vukubulan inkılapların, Birleşik Amerika ve diğer deniz aşırı memleketlerinde gördüğümüz, çok makine kullanan ve ekstansif ziraat yapan büyük işletmelere bilhassa hububat istihsa-

nişliğinde olanlar orta mülkiyet kategorisine sokulmaktadır. Tabii şartlarımızın ve tatbik ettiğimiz ziraat usulünün hususiyetleri dolaysile bizde bu tiplere umumiyetle daha büyük hadlerin tekabül edeceği açıktır.

Gerçekten memleketimizde mahdut bölgelerden vazgeçilecek hursa nadas ve d'n'endirme usulleri hâkimdir. Toprağın hemen hemen yarısı nadas'a ve dinlendirmeye bırakılmakta ve çiftçi ancak geri kalan kısmından faydalanmaktadır. Aşağıda Develi, Ba'a ve Kütahya kazalarında ekili, nadasa bırakılan ve boş arazinin, tarla topraklarının genel yüzölçüsüne oram göstermiştir.

	%	%	%
	Ekili	Nadas	Boş
Develi	43.4	39.7	16.9
Bâlâ	56.0	44.0	—
Kütahya	51.4	48.3	0.3

İnde ezici bir üstünlük verdiği ileri sürülüyor. Bu şekildeki büyük işletmelere diğer işletmelerin rekabet edemedikleri bir vakıdır. Bundan dolayı Birleşik Amerika'da küçük işletmeden büyük işletmeye doğru bir cereyan başgöstermiş olduğu gibi Sovyet Rusya dahi bütün ziraatini son 10 - 15 yıl içinde büyük işletme esasına göre tensik etmiş bulunmaktadır.

Şu halde rasyonel bir temele dayanabilmek için Türkiye ziraatının dahi büyük işletme usulüne göre tanzim edilmiş olması icap etmez mi? Yapılacak toprak reformunda köylüye küçücük arazi dağıtmakta ve büyük araziye parçalamakta ne mâna bulunabilir?

Bizi bu fikri kabul etmemeğe sevkeden sebepler şunlardır :

a) Tütün, üzüm, pamuk gibi Türkiye için çok önemli mahsullerin istihsalinde küçük işletmenin mevkii sarsılmış değildir.

b) Deniz aşırı memleketlerindeki büyük işletme tipinin Türkiyede dahi gerçekleştirilebileceğini bir an için kabul edelim: Bu takdirde yine Türkiyenin hububat istihsalinde bu memleketlere rekabet edebileceğine ihtimal verilemez. Bahsı geçen ülkelerde makine kullanılmasına elverişli düz ve verimli arazinin çok bol, benzin ve makinenin ucuz, faizsin düşük olması, onlara karşı rekabet kabiliyetimizi daima azaltacaktır. Şartlarda esaslı değişmeler olmadıkça, hububat istihsalimizin, ne şekilde tensik edilmiş bulunursa bulunsun, daima mutedil bir himayeye muhtaç olacağımızı kabul etmek lâzımdır.

c) Zaten bu işletme şekli memleketimizdeki şartlar içinde kendiliğın-

Ayrıca memleketimizde ekilen tarlalardan yüksek hasılat da alınmaz Ziraat usul'eri ekstansiftir. Az masraf yapılır ve az mahsul elde edilir, dolayısıyla muayyen büyüklükte bir toprak bizde Avrupa'ya nazaran çok daha az nüfus besleyebilir. Bu noktanın arsi'ül'usal mukayeselerde daima göz önünde tutulması lâzımdır.

Türkiyede büyük çiftlik'ler dışında toprak'ların terekübü yukarıda anlattığımız şekle uygun mudur? Müsahade'ler, hiç değilse memleketin muhtelif kısımlarında, uygun olmadığını göstermektedir.

den uzun müddet gerçekleşemez. Sermayenin, teknik bilginin azlığından, makine ve benzinin pahalılığından, satış, kredi, münakale teşkilâtının noksanlığından başka, demografik durum dahi buna manidir. Filhakika bahsi geçen usul insandan tasarruf esasma dayanmakta, insan yerine makineyi koymaktadır. Meselâ Birleşik Amerikada Orta Anadolu'ya benzer iklim şartları altında bu usulle ziraat yapan bir çiftçi ailesinin, hasat ve harman zamanlarında pek az yardımcı kullanmak suretile 2000 dekar ektiği ve bir o kadar da nadas yaptığı beyan edilmektedir. (36 numaralı notta zikredilen yazı, sahife 36). Yâni 4000 dekar toprağın işlenmesine bir çiftçi ailesile bir kaç yardımcı yetmektedir.

Şu halde bahsi geçen ziraat usulü, arazinin çok bol, nüfusun ise pek az olmasını ister. Ayrıca —işçi yerine makine kullanmanın kârlı olabilmesi için— ücret seviyesinin yüksek, dolayısıyla sanayi'in gelişmiş bulunmasını icap ettirir. Halbuki bizde ileri bir sanayi yoktur. Nüfusun çok büyük ekseriyeti ziraatle meşguldür ve köylerin nüfus kesafeti —hele makine kullanılmasına ve ziraate elverişli arazi esas tutulduğu takdirde—, deniz aşırı memleketlerinin bu biçim ziraat yapan bölgelerine nazaran çok yüksektir. 1935 sayımına göre merkezi Anadolu'nun nüfus kesafeti Km² başına 17.7 dir; halbuki Birleşik Amerika'nın West North Central ve West South Central bölgesinin nüfus kesafeti (1930 da) km² başına 10.4 ten ibarettir. Üstelik Amerikanın bu bölgelerinde sanayile meşgul nüfus ve ziraate elverişli düz arazi bize nazaran çok daha fazladır. Bu demografik durum bizde ücreti düşürmekte ve makinenin yayılmasına engel olmaktadır. Nitekim Hükümetimizin ziraatte makineyi yaymak için vakti'ne almış olduğu tedbirler (benzin muafiyeti ve saire) verimli olmamış, memlekette, makine mezarlıklarından başka hemen hemen hiç bir eser bırakmamıştır. Şu halde Amerikanvari işletmeleri memleketimizde meydana getirmek için Sovyet Rusyanın takip ettiği yola sapmaktan yani sovhoz ve kolhozlar teşkil etmekten başka çare kalmamaktadır. Halbuki başka bir yazımızda anlatmış olduğumuz gibi (Sovyet Rusya ve Almanyadaki toprak inkılap.

Orta mülkiyetin mahdut bulunduğu, küçük köylerden çoğunun yeter toprağa malik olmadığı, yani arazis'nin küçük mülkiyetten ziyade cüce mülkiyet mahiyetini arzettiği, dolayısıyla küçük mülkiyet çoğunluğu teşkil etmeyip cüce mülkiyetin hâkim rolü oynadığı anlaşılmaktadır. Resmî bir raporda "Bu gün çiftçilikle uğraşan nüfusun... çoğunun elindeki toprakların işiyebilecekleri miktarın kat kat altında bulunduğuna, tesbit edilmektedir.

Bu güne kadarki incelemeler pek önemli olan bu mesele'nin lâyıkile aydınlatılmasına müsaade etmemektedir. Türkiyenin muhtelif bölgelerinde orta, küçük ve cüce mülkiyetin iktisadî tariflerine hangi yüzölçülerinin tekabül ettiği henüz araştırılmamıştır. Üstelik son yıllarda yapılan köy etüdlerinde çiftlikler dışındaki arazi, 200 dekardan büyük ve küçük olmak üzere yalnız iki kategoriye bölünmüştür. Bundan dolayı 200 dekar haddinin, orta ve küçük mülkiyetin sınırı olarak Türkiye için dahi cari olduğu farz edilse bile istatistikler küçük mülkiyeti cüce mülkiyetten ayırmağa imkân bırakmaktadır. Ayrıca 200 dekardan fazla ve az toprağa malik köylü ailelerinin yalnız sayısı bildirilmiş ve bu kategorilerden her birine düşen toprakların yüzölçüsü gösterilmemiştir. Bununla beraber fasiküllerde köylüye ait toprakların umumiyetle fazla dar olduğu müşahedesini teyid eden karineler yok değildir.

I — Orta çiftçilere bir dereceye kadar tekabül ettiğini kabul edebileceğiz, 200 dekardan fazla toprağa malik köylü aileleri (16) hele bazı bölgelerde pek azdır. Kütahya, Develi, Bala kazalarında

ları, Profesör Ebülulâ Mardin'e Armağan, İstanbul 1943.) Sovyetlerin tatbik ettikleri usul ideailerimize ve hayat görüşlerimize aykırı, tehlikeli, ve yalnız gözlükürde rasyoneldir.

Bundan dolayı esas olarak küçük işletmeye dayanmak ve bu işletme şeklinin, rasyonelliğini tarla ziraatını hayvancılıkla birleştirmek suretile temine çalışmak bir zaruret haline girmektedir. Ancak orta işletmelerin ve bir miktar büyük işletmenin varlığı da faydalı, hattâ lâzımdır. Zira piyasaya külliyetli miktarda mahsul vermeğe ve ileri ziraat usullerini deneyip tatbikinde küçük çiftçiye ön ayak olmağa, yalnız bunları kadirdir.

(16) Toprakların mülkiyete göre tasnifinde çiftlikler (700 ve 1000 dekardan büyük topraklar) köylüye ait topraklardan ayrılmışsa da bu esasa ailelerin tasnifinde dahi riayet edilip edilmediği, yani 200 dekardan fazla topraklı

ve Ayaş ve Çubuk kazalarının nahiyelerinde toprak sahibi aileler, arazileri 200 dekardan fazla veya az olduğuna göre şu surette bölünmektedir :

	Toprakları 200 dekardan fazla olan aileler	Toprakları 200 dekardan az olan aileler
	%	%
Develi	14.5	85.5
Bala	12.7	87.3
Kütahya	0.2	99.8
Çubuk :		
<i>Ravli nahiyesi</i>	14.9	85.1
<i>Diğer nahiyeler</i>	4.5	95.5
Ayaş :		
<i>Ayas merkez nahiyesi</i>	3.5	96.5
<i>Güdül nahiyesi</i>	0.07	99.93
Ortalama	5.9	94.1

Şu halde orta veya ortaya yakın büyüklükte araziye malik çiftçi aileleri Kütahya kazasında ve Güdül nahiyesinde yok denecek kadar az, Ayaş merkez nahiyesi ile Çubuk kazasının Ravli dışındaki kısmında önemsiz, Develi ve Bala kazalarında ve Ravli nahiyesinde ise % 12.7 - % 14.9 arasındadır. Bu gibi ailelere 5 kazanın bütününde düşen oran da ortalama olarak % 5.9 dan ibarettir. Yabancı memleketlerdeki durum hakkında aşağıdaki adedler bir fikir verebilir :

Fransada 1892 de 200 - 1000 dekarlık ziraî işletmelerin 10 dekardan büyük bütün ziraî işletmelere oranı % 11.2 dir (17). Almanya da 1939 da 200 - 1000 dekarlık ziraî işletmelerin 5 dekardan büyük bütün ziraî işletmelere oranı % 10.7 dir (18). Bulgaristanda 1908 de 200 - 1000 dekarlık ziraî mülklerin 5 dekardan büyük bütün ziraî mülklere oranı % 4.9 dir (19). Birleşik Amerikada 1930 da 200 -

köylü aileleri kategorisinin çiftlik sahibi aileleri dahi ihtiva edip etmediği fasiküllerde açıklanmamıştır. Bununla beraber büyük arazinin sayısı çok az olduğundan, kategori bu gibi arazi sahiplerini ihtiva etse bile, orta mülkiyete ait oranlar pek değişmez, yalnız hakikata nazaran biraz kabarmış olur.

(17) Kurt Ritter: Zikredilen yazı, S. 461.

(18) Artur Schürmann: Zikredilen eser, S. 87.

(19) Kurt Ritter: Zikredilen yazı, S. 457.

1250 dekarlık işletmelerin bütün ziraat işletmelere oranı %58,7'dir (20). Bu adetler hep aynı metotla elde edilmiş olmamalarına ve mevzuatı arasında da bazı farklar bulunmasına rağmen yine kabatasak bir mukayeseye elverişlidir (21). Ziraatte aile hemen hemen aynen işletmeye tekabül ettiğinden, mukayese gösteriyor ki 200 dekardan fazla toprak sahibi ailelerin oranı Bulgaristan dışındaki memleketlerde bize nazaran yüksektir. Toprakları fazla parçalanmış olan Bulgaristanın durumu da normal ve örnek alınmağa değer sayılamaz. Zaten tabii şartlarımızın ve istihsal usullerimizin hususiyetleri dolayısıyla 200 dekarlık bir sahanın, Türkiyede hatta Bulgaristana nazaran bile daha küçük bir iktisadi varlık ifade ettiği söylenebilir. Bundan dolayı memleketimizin 5 kazasında orta mülkiyete düşen ortalama oran hakikatta Bulgaristandakinden bile daha aşağı bulunabilir. Hele bu kazaların bütününde değilse bile çoğunda orta mülkiyetin pek mahdut olduğu noktası hiç şüphe götürmez.

2 — Fasiküllerde küçük arazinin dahi bazı bölgelerde fazla dar olduğu kanaatim veren karineler mevcuttur. Gerçi yukarıda söylediğimiz gibi 200 dekardan büyük ve küçük toprakların yüzölçüleri ayrı ayrı gösterilmemiştir. Ancak Kütahya kazası ile Ayaş kazasının Gülü nahiyesinde 200 dekardan büyük arazi yok gibidir. Kütahya'da toprak sahibi 12763 aileden yalnız 27 sinin (yani binde ikisinin), Gülü'de toprak sahibi 1342 aileden yalnız 1'inin (binde 0,7 sinin) mülkleri 200 dekarı aşmaktadır. Şu halde bu iki bölgede çiftçi aileleri esas itibarıyla yalnız küçük ve çüce mülklerden terekkiup etmektedir. Bundan dolayı bu yerlerde köylülerin bütününe ait toprakların (çiftlik arazisi hariç) yüzölçüsünü toprak sahibi aileler sayısına bölmekle bir küçük köylü ailesine ortalama olarak ne kadar toprak düştüğü epey yüksek bir kesinlik derecesi ile tayin edilebilir. Bu suretle bulunan miktar Kütahyada 47, Gülü nahiyesinde ise 37

(20) Ömer Celâl: Ziraat ve sanayi siyaseti, İstanbul 1935, S. 61.

(21) Memleketimize ait adetler tasarruf edilen sahaya taallük ettiği halde, bu adetler —Bulgaristana ait olan hariç—, umumiyetle işletmeye taallük etmektedir. Bundan başka Fransa ve Almanya'ya ait oranlar orman işletmeleri de hesaba katılmak suretille bulunmuştur; halbuki bizde yalnız asıl ziraat işletmeleri bahis mevzuudur. Ayrıca Fransa, Almanya ve Bulgaristanda 5 veya 10 dekardan küçük topraklar ihmal edilmiştir; bizde de bazı küçük toprakların itibara alınmadığı, meselâ yalnız bağı olanların topraksiz sayii-

dekardan ibarettir (22). Halbuki 1908 de Bulgaristanda 5-200 dekarlık mülklerin ortalama yüzölçüsü 58 dekar, Danimarkada 1919 da 5,5-150 dekarlık mülklerin ortalama genişliği 68 dekar tutmakta idi. Almanyada 1939 da 5-200 dekarlık işletmelere ortalama olarak 53 dekar toprak düşüyordu. Aynı toprak sahasının memleketimizde Avrupaya nazaran çok daha az insan beslemesi, resmî bir raporda ifade edildiği gibi, "45-90 dönümlük (42-84 dekarlık) mülklerin şartlarımıza uymaması ve bir çifte malik olup yılda 30-90 dönüm (28-84 dekar) işliyen çiftçinin çok sefil bir durumda bulunması,, mukayese neticesini büsbütün aleyhimize çevirmektedir. Şu halde Kütahya ve Gündülde, ziraî nüfusun ezici ekseriyetini teşkil eden küçük çiftçiler arasında toprak sıkıntısı olduğu bir vakiadır. Netekim Gündülde toprağın kifayetsizliği dolayısıyla köylünün bazan nadas bile yapamadığı beyan edilmektedir (23). Üstelik çüce çiftçilere talî bir kazanç temin edebilecek istihsal şubeleri (hususile sanayi) de memleketimizin bir çok taraflarında mevcut değildir.

Köy etüdlerine mevzu teşkil etmiş olan diğer kaza ve nahiyeler-

dığı anlaşılmakta ise de, hesaba sokulmayan toprakların hangi büyüklükte olduğu tasrih edilmemiştir. Fakat buna rağmen, takribi neticelerle iktifa etmek şartıile, mukayese yine mümkündür. Zira Birleşik Amerika Devletlerinden vazgeçilecek olursa zikredilen yabancı ülkelerde kira usulü pek yaygın olmayıp mülk ve işletme az çok birbirine uymaktadır. Orman işletmeleri umumiyetle çok büyük ve sayıları az olduğundan hesaba katılmaları 20 - 100 hektarlık ziraî işletmelerin oranını pek değiştirmez. Yabancı ülkelere ait istatistiklerde ihmal edilen 5 veya 10 dekardan küçük araziye gelince, bunlar ziraatte ancak ferî olarak çalışan halka ait ve umumiyetle büyük şehirler civarında kâin, sebze, çiçek, yemiş bahçeleri gibi topraklardır. Türkiyenin incelediğimiz bölgelerinde bunlara kıyas edilebilecek arazi olmadığından, itibara alınmamış olmaları hattâ mukayese bakımından bir faydadır. Zaten yukarıda söylediğimiz gibi bizde de bazı küçük topraklar hesaba katılmamış bulunuyor.

(22) Ayaş kazasına ait fasıkülde çiftçilerin ferdî mülkiyetindeki topraklarla köyün müşterek malı olan arazi ayırdedilmemiştir. Bundan dolayı bir aileye düşen toprağın genişliği ancak, tarla, bağ ve bahçelerin umumî yüzölçüsü aile sayısına taksim edilmek suretile bulunabilmiştir. Yukarıda anlattığımız gibi bağların bir kısmı, topraksızlara ait olduğundan bu suretle bulduğumuz adet, hakikatin biraz üstünde olsa gerektir.

(23) Ayaş kazasına ait fasikül (No. 3). S. 55.

de küçük köylünün ortalama olarak ne kadar toprağa malik olduğunu tespitte istatistikler imkân vermiyor. Bazı kazalarda (meselâ Bâlâda) anlaşılan durum daha müsaidir(24). Bununla beraber Cüdül ve Kütahyada gördüğümüz vaziyetin münferid olmadığı ve umumiyetle bütün memlekette çiftçinin yeter miktarda toprağa malik bulunmadığını aşağıdaki istatistik dahi teyid etmektedir. Ekilen ve sürülen arazinin ziraatta çalışan 100 (faal) nüfusa nispeti türlü memleketlerde şöyledir(25) :

Türkiye	159 hektar	Fransa	273 hektar
Bulgaristan	132 "	Macaristan	268 "
İtalya	153 "	Almanya	202 "
Belçika	152 "		

* * *

Büyük mülkiyet bazı bölgelerden vazgeçecek olursa pek yaygın olmadığına, orta mülkiyet mahdut bulunduğuna ve küçük çiftçiye ait topraklar daha ziyde cüce mülkiyet mahiyetini arzettiğine göre, nüfusa nazaran çok bol olan arazimizin mütihakisi nerede kalmaktadır.?

Fasiküller bu meseleyi aydınlatmaktadır. Aşağıdaki tablodan anlaşılacağı gibi memleketimizde fertlerin mülkiyetindeki topraklar umumiyetle kaza ve nahiye yüzölçüsünü küçük bir yüzdesinden ibaret kalmakta ve arazinin pek büyük bir kısmı orta malı olarak köylere ait bulunmaktadır(26).

Toprağın mülkiyet itibariyle ayrılışı (%)

	Devlet arazisi	Vakıf arazisi	Köylülere ait orta malı arazi	Ferdî mülkiyetteki arazi	Köylüye ait arazi	Çiftlikler
Kütahya kazası	8.82	0.1	74.28	14.1	2.7	
Develi kazası	8.9	0.08	68.24	21.68	1.1	
Bâlâ kazası	10.1	—	74.4	15.5	—	

(24) Fasikül numara 4, sahife 54 - 70 e bakınız.

(25) İktisat Vekâleti konjonktür servisi : Türk çiftçisinin istihsal ve geçinme vaziyeti, Ankara, 1938, sahlfe 13.

(26) Ayaş ve Çubuk kazalarına ait fasiküllerde köylerin orta malı ara-

Çiftçilerin ferdi mülkiyetindeki arazi niçin bu kadar dardır ? Durum hukukî - iktisadî sebeplerin mi neticesidir; yoksa bilhassa tabii âmillerden mi doğmaktadır? Yani incelediğimiz bölgelerde toprağın geri kalan kısmı, tabii mahiyeti itibarile ziraata elverişsiz mi bulunuyor? Fasiküllerde verilen malûmata göre Devlete ait arazi mahdud mikyasta tarlalık topraklar ihtiva etmekle beraber nmumiyetle dağlık yerlerden ve ormanlardan mütesekkildir. Köylere ait orta malı arazi ise esas itibarile meralardan terekküp etmektedir. Bu kategori içinde bazan mahdud ölçüde koruluk varsa da tarla arazisi yok gibidir. Şu halde ziraate salih topraklar Devlet elindeki tarlalık arazi ile beraber bölge yüzölçüsünün aşağı yukarı % 16-%25 inden mi ibaret bulunuyor? Ziraatımızın gelişme imkânları hususunda insanı kötümser yapabilecek bu fikri kabul etmek istemiyoruz. Orta malı olarak köylere ait topraklar arasında, hiç değilse bazı ıslahattan sonra, ziraat için faydalanabilecek geniş sahalar bulunmasını çok muhtemel görüyoruz.

III. — İşletmeye ait meseleler

Mülkiyet durumundan sonra biraz da işletme meselelerini gözden geçirelim. Bu sahadaki dertlerimizin başhcalarını şu surette toplayabiliriz :

1 — Bazı bölgeler ve çiftçi zümreleri toprak sıkıntısı çekerken diğerleri arazilerinin bir kısmını boş bırakmaktadırlar. Aşağıda köy etüdlerinin şamil olduğu bölgelerde boş kalan tarlaların bütün tarla arazisine oranı gösterilmiş ve bu halin büyük mülkiyete ne dereceye kadar ilgili olduğunun araştırılmasına imkân vermek üzere, aynı bölgelerde çiftliklerin kaza ve nahiye yüzölçüsünün yüzde kaçına vardığı da işaret edilmiştir.

zisi ile köylünün ferdi tasarrufundaki topraklar, evvelce de söylemiş olduğumuz gibi, ayırdedilmemiştir. Bu kazalarda toprağın mülkiyet itibarile bölünüşü hakkında şu adetler neşredilmiştir : (%)

	Devlete ait arazi	Vakfa ait arazi	Köylere ait orta malı topraklarla Köylünün fer- di mülkiyetindeki topraklar	Çiftlik arazisi
Ayaş Kazası	15,1	—	69,8	15,1
Çubuk Kazası	11,2	0,01	69,49	7,3

	Tarla arazisinin boş kalan kısmı	Çiftliklerin bölge yüzölçüsüne oranı
	%	%
Develi kazası	16.9	1.1
Bâlâ kazası	—	—
Kütahya kazası	0.3	2.7
Çubuk		
<i>Ravli nahiyesi</i>	0.3	2.65
<i>Diğer nahiyeler</i>	35.1	15.8
Ayaş kazası		
<i>Merkez nahiyesi</i>	7.1	0.8
<i>Güdül nahiyesi</i>	33.3	19.5

Boş kalan arazi oranının çiftliklerin fazlaştığı bölgelerde yükselmesi, çiftliklerin bulunmadığı bölgelerde ise sıfıra inmesi, toprakların bir kısmını verimlendirmeyen mülklerin bilhassa büyük mülkler olduğunu göstermekte ve bu keyfiyeti gerek mantikî muhakemeler gerek müşahedeler teyid etmektedir. Meselâ Ayaş'a ait fasikülde bildirildiğine göre merkez nahiyesinin Gençali köyünde hususî bir şahsın tasarrufundaki 15000 dekarlık bir çiftlik senelerdenberi işletilmemekte, aynı nahiyede 51000 dekarlık Güneci çiftliğin yalnız ufak bir kısmı yarıcılarla ekilip geri kalan en mühim kısımları mer'a olarak kullanılmaktadır (27). Bununla beraber Kütahya'nın misali, topraklarının tamamını veya çoğunu işleyen büyük mülklerin de mevcut olduğunu, Develinin misali ise bazan orta ve belki aynı zamanda küçük mülklerin de bütün toprakları ekmediklerini isbat etmektedir. Fasiküllerde verilen malûmattan Devlete ait tarla arazisinin dahi bazan boş durduğu anlaşılmaktadır (28).

2 — Memleketimizde epey büyük ve orta arazi olduğu halde işletme umumiyetle küçüktür. Köy etüdleri fasiküllerinde bunu tevsik edecek malumat yoksa da başka tetkikler, Adana, Konya gibi mahdut bölgeler dışında memleketimizde büyük işletme usulünün hemen hemen hiç tatbik edilmediği hususunda şüphe bırakmamaktadır. Amerikalı bir muharririn — doğruluğu hakkında hiç bir teminat veremeyeceğimiz — bir tahminine göre, ortalama işletme büyüklüğü Erzurumda 1.5, Vanda 3.3, Diyarbakırda 4, Urfa'da 3.1, Adana'da 4.5,

(27) Fasikül, numara 3, S. 49.

(28) Fasikül, numara 3, S. 49.

Ankara'da 4.1, Konya'da 3.5, Sivasta 2.4, Aydın'da 4.5 hektardan ibarettir (29). Trakya toprak anketinde bunu teyid eden bazı adetler tesbit edilmiştir. Ankete göre topraklarımızın bir kısmını kiracılara veya ortakçılara işleten çiftçiler 2486 ya, tamamını bu suretle işletenler ise 3458 e balığ olmaktadır. İki kategorinin toplamı 5944 tutmaktadır. Diğer taraftan bölgede ortakçılık veya kiracılık yapan 7986 çiftçi işletmesi mevcuttur. Bundan çıkan neticeye göre sahipleri tarafından işletilmeyen toprakların bazılarında birden fazla kiracı veya ortakçı işletmesi çalışmakta, yani bu topraklar parçalanarak ayrı ayrı ortakçı veya kiracılara verilmiş bulunmaktadır. Zaten Trakya'da bir ortakçı veya kiracı işletmesinin ortalama olarak yalnız 30 dekar ektiği de tesbit olunmuştur.

Büyük mülkiyeti müdafaa için ileri sürülen sebeplerden başkası, bazı kültürlerin büyük işletme istemesi ve büyük işletmeyi prensip itibarıyla ancak büyük mülkler içinde gerçekleştirmeğe imkân bulunmasıdır. Şu halde memleketimizde büyük mülkler önemli iktisadî fonksiyonlardan birini yerine getirmemektedir.

3 — Arazinin mühim bir kısmı malikleri tarafından işletilmeyip kiraya veya ortakçılığa verilmektedir. Bu halin ne kadar yaygın olduğu hakkında kesin malûmatımız yoktur. Eski Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Büyük Millet Meclisinin 14 Haziran 1934 tarihli toplantısında memleketimizde 5 milyon insanın başkalarının arazisinde çalıştığı beyan etmiştir (30). Fakat ortakçılık veya kiracılıkla geçinen nüfusun buna bir az olsun yaklaşıp bir seviyede bulunduğu delâlet eden hiç bir vesikaye tesadüf edilmemiştir. Trakya'da bu kabîl ailelerin bütün çiftçi ailelerine oranı % 6.9 dan ibarettir. Köy etüdüleri fasiküllerinde verilen malûmata göre, Kütahya kazasında ekili arazinin yalnız % 5.5 i, nadasa bırakılan arazinin yalnız % 5.3 ü ortakçı veya kiracılar tarafından işletilmektedir. Develi kazasına ait oranlar sırasıyla % 13.4 ve % 11 dir. Diğer kazalara ait fasiküllerde bu hususta malûmat yoktur.

Şurası dikkate değer ki, ortakçılığa veya kiraya verilen arazi yalnız büyük topraklardan tereküp etmemektedir. Güdül nahiyesinde küçük toprakların da bu şekilde işletildiğini yukarıda tesbit etmiştik. Develide çiftlikler kaza yüzölçüsünün ancak % 1.1 i kapladığı-

(29) Mears : "Modern Turkey., New York, 1924, S. 296.

(30) T. E. M. M. Zabıt ceridesi, cilt 23 - 24. Devre IV, Ankara 1934 S.

na göre kiracılık veya ortakçılık suretile işletilen topraklar arasında hiç değilse orta büyüklükte arazinin dahi bulunması icap etmektedir. v. Flüge dahi ortakçılığa verilen arazinin hiç bir surette büyük topraklara inhisar etmediğini beyan etmektedir(31). Bundan başka ortakçılık veya kiracılık yapanların yalnız topraksızlardan te-rekküp etmediği dahi kaydedilmelidir. Resmî bir raporda bu hususta deniliyor ki: "Memleketimizde şimdiye kadar yapılan tetkikler yarı-cılık sisteminin yalnız nüfusun topraksızlığından çıkmadığını isbat etmiştir. Türkiyenin bir çok yerlerinde toprak sahibi köylüler kendi topraklarını bırakarak büyük arazi sahiplerinin topraklarını işle-mektedirler".

Kiracılık ve ortakçılık, sosyal mahzurlarından başka ekonomik mahzur'ar da doğuran, esas itibarile kötü işletme usulleridir. Maktu ücretli arazi kirası (Geldpacht) — hele kira müddeti kısa olursa — bilindiği gibi toprağın istismarına ve kuvvetten düşürülmesine mey-dan verir. Memleketimizde çok daha yaygın olan ortakçılık (işti-raklı hasılat icarı) ise, gayri safi hasılatın ortak ve arazi sahibi ara-sında az çok sabit bir oran üzerinden paylaşılması esasına dayan-ması itibarile, âşârm bütün mahzurlarını, arz eder, yani toprağa ser-maye ve emek dökülmesine ve ziraatının intensifleşmesine mâni olur. Buna göre memleketimizdeki durum bir çok toprakların, ziraatın gelişmesini güçleştirecek hattâ imkânsız bırakacak bir şekilde işle-tildiğini ifade etmektedir.

4 — Müşahedeler ortakçılığın Türkiyede bazan çok aykırı ve uy-gunsuz **şekiller** aldığına da göstermektedir. Toprağın kiraya veya ortakçılığa veren malikler, umumiyetle arazileri başında kalmamakta, şehirlerde oturmakta ve topraklarının hiç bir emek karşılığı olma-yan hasılatını buralarda yemektirler. Ziraata ekseriya ne hevesleri ne de ehliyetleri vardır. Yani malikin toprağına karşı ilgisizliğini ifade eden ve gerek sosyal gerek iktisadî bakımdan çok mahzurlu sayılan "absentéisme", halî memleketimizde geniş mikyâsta gerçek-leşmiş bulunmaktadır.

Bundan başka ortakçı bazı yerlerde malike tamâmile bağlan-mış, âdeta onun tâbii olmuştur. Malik az çok derebeyi durumuna gir-miştir. Toprak ağası denilen bu tipin ziraatımızda oynadığı menfi rolü

(31) v. Flüge: "Untersuchungen und Materialien zur Türkischen Volks-wirtschaft,, Band I, S. 53.

bir çok yazarlar, hususile **İsmail Hüsrev**(32) belirtmişlerdir. Üstelik ifade edildiğine göre bu ağalar çok kere mülklerini usulsüz yollarla ele geçirmiş bulunmaktadır. Bir dönümlük tapu ile 25000 dönümlük bir ormanın, 700 dönümlük tapu ile 21766 dönümlük toprakların zabtedilmiş olduğu tesbit edilmiştir. Bir raporda beyan edildiği gibi “tedarik olunan birkaç yalancı şahit veya ehli hibre nammda iki tarafgir adam hudut diye yazılan her hangi bir tepeyi, dereyi, yolu, bir kaç değil, binlerce dönüm öteye götürmekte,, güçlük çekmemişlerdir.

Nihayet bütün toprak icarı şekillerinin en kötüsü sayılan ve ancak eski İrlanda gibi ziraî mülkiyet durumu en bozuk ülkelerde tesadüf edilen **mutavassıtık ortakçılık** veya **kiracılık** usulünün dahi memleketimizde mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bazı maliklerin arazilerini bir takım şehirli mutavassıtlara kiraladıkları ve bu mutavassıtların işletme masraflarının bir kısmını temin için hasılatı başka sermayedarları iştirak ettirdikleri, tarla işlerini de yine hasılatın bir hisse mukabilinde köylülere gördürdükleri bildiriliyor. Hattâ muhtelif tarla işlerinin başka başka köylü gruplarına ifa ettirildiği de vakidir. Meselâ v. **Flügge** büyük Menderes ovasındaki çiftliklerin ekseriya şöyle işletildiğini söylemektedir(33). Arazi hasılatın muayyen bir yüzdesi karşılığında umumî bir mutavassıt kiralınmaktadır. Bu mutavassıt tohum ve saire masrafların sermayedarlardan temin etmekte; sürme işlerini az topraklı fakat çift hayvanlarına malik köylülere, çapa işlerini yazın Menderes ovasına gelen mevsim işçilerine, hasad işini başka köylülere, mahsulün naklini yürüklere ve harman işini de gereğinde yine başka unsurlara yaptırmakta ve mahsulden bunların hepsine bir pay vermektedir. Bir kısım hasılatın mutavassıtların cebine akmasını ve çiftçinin hakkının yenmesini intaç eden bir usul aynı zamanda ziraatin ilerlemesine de kesin olarak mânidir. Gerçekten bu şartlar altında toprağa say ve sermaye dökmek için ne imkân ne saik mevcut olup arazi, istismar edilecek bir meta menzilesine inmiş olmaktadır.

Tabiatile bütün bu hallerin ne dereceye kadar yaygın oldukları hususunda kesin hiç bir bilgimiz yoktur. Ortakçılık ve kiracılık şekillerinin köy etütlerinde hiç incelenmemiş olması cidden yazıktır.

(32) **İsmail Hüsrev** : “Türkiye Köy İktisadiyatı”, Ankara 1934.

(33) v. **Flügge** : Zikredilen eser, cilt I, S. 53 - 54.

Gözden geçirdiğimiz kötü işletme şekilleri hangi iktisadî ve ictimâî âmillerin neticesidir? Çok kerre bütün uygunsuzlukların büyük mülkiyete atfedildiği görülmektedir. Bu hallerin bazıları büyük mülkiyetle şüphesiz ilgilidir, fakat başka ve daha önemli âmillerin mevcut olduğu da muhakkaktır. Nitekim :

Büyük mülkiyet Avrupada —birtakım sosyal mahzurlar doğurmakla beraber— bizde gördüğümüz bozuk işletme usullerine meydan vermemiştir. İngiltere dışındaki memleketlerde büyük arazinin çoğu sahipleri tarafından ve büyük işletme halinde idare edilmektedir. İngilterede büyük arazinin kiraya verilmesi âdeti yaygınca da topraklar ufak parçalar halinde değil, umumiyetle toptan icar edilmekte ve bu suretle hiç değilse büyük mülklerin küçük işletmeler halinde idaresi mahzuru gerçekleşmemiş bulunmaktadır. Bundan başka bütün Avrupa memleketlerinde büyük mülkler, ziraatte terakkiye ön ayak olmak gibi mühim iktisadî bir fonksiyon ifa etmişlerdir. Ziraat tekniğine ait bellibaşlı icatlar topraklarını bizzat idare eden büyük malikler tarafından yapılmış, yahut da ilkin bu mülklerde tatbik edilerek buradan diğer çiftçi grupları arasına yayılmıştır.

Zaten Türkiyede bazı küçük arazinin dahi ortakçılıkla işletilmesi ve toprak sahibi çiftçilerin ortakçılık yapmaları da isbat ediyor ki, müşahede ettiğimiz kötü işletme şekilleri sırf mülkiyet durumundan doğmamaktadır.

En mühim âmillerden biri sermayesizliktir. Ortakçılık ziraat için muhteşif şahısların sermayesinden faydalanılmasını mümkün kılan ve bundan dolayı bütün fakir memleketlere has olan bir usuldür. Fransa ziraat cemiyetinin 1912 de ortakçılık hakkında tertip ettiği bir ankette ortakçılığın ziraf kredi meselesinin haline imkân verdiği tesbit edilmektedir(34). Bizde de ortakçılık usulünün bu kadar genelleşmiş olması şüphesiz her şeyden evvel memleketin fakirliği ile ilgilidir. Bir kısım arazinin boş durması, büyük maliklerin ücretli işçi tutmayıp topraklarını ortakçılara vermeleri, diğer taraftan toprak sahibi köylülerin kendi tarlalarını işlemeyip ortakçılık etmeleri, ya kısmen ya tamamile, sermayesizlikten doğmaktadır.

(34) A. Buchenberger : "Agrarwesen und Agrarpolitik", 2 inci bası, Leipzig 1914, S. 195.

Diğer âmiller arasında çiftçinin zaafını, bilgisizliğini, eski idarelerin kendisini koruyamamış, mahkemelerin hakkını verememiş, ve onun bir kuvvetliye sığınmak ihtiyacını duymuş olmasını zikretmek gerektir. Bir mütehassıs heyetince hazırlanan bir raporun aşağıdaki cümleleri durumu çok iyi izah etmektedir:

Toprak sahibi köylüler de büyük arazi sahiplerine ortakçılık ve uşaklık etmektedirler. "Çünkü büyük arazi sahipleri bu köylülere yalnız işlenecek arazi vermiyorlar, aynı zamanda işletme sermayesi de veriyorlar, yanında her türlü himayeyi buluyorlar. O halde yarıcılık sisteminin bozukluğunun sırrı sadece köylünün topraksız olmasında değildir. Aynı zamanda köylünün iktisadî perişanlığında, işletme sermayesinin yokluğunda ve içtimâî zaafındadır.."

Nihayet durumun zihniyet ve meslekî ahlâkla ilgili âmilleri olduğu da unutulmamalıdır. Bazı arazi sahiplerinde sosyal mesuliyet duygusu daha gelişmemiş, malikin yalnız hakları değil vecibeleri de bulunduğu, toprağın cemiyetin kendilerine bir emanetinden, kendilerinin ise cemiyetin birer memurundan başka bir şeyi olmadığı telâkkisi henüz kökleşmemiştir. Meselâ hali vakti yerinde toprak sahipleri arasında ziraati yadırgamıyan, toprağın iyi işlemek cehdini gösteren, oğullarına ziraat tahsil ettiren acaba kaç kişi vardır? Bu gibi maliklerin azlığı ve topraktan ayrılmak, onâ istismar edebilecek bir meta gözüle bakmak âdetinin yaygınlığı, ziraate mahsus bir meslekî ahlâkın vücut bulmaması olmasından doğmamakta mıdır?

IV. — Hulâsa ve alınacak tedbirler

Toprak meseleleri hakkındaki incelemelerimizi neticeleri şu surette hulâsa edilebilir :

Memleketin muhtelif taraflarında toprak sıkıntısı vardır. Bu sıkıntı bir çok köylülerin topraksız olması ve toprak sahiplerinin de umumiyetle kâfi araziye malik bulunmamaları suretinde kendisini göstermekte ve ayrı ayrı iki sebepten ileri gelmektedir: Sebeplerden biri büyük mülkiyettir. Daha önemli olan diğeri, çiftçi sınıfının elindeki toprakların bütün olarak, fazla dar bulunmasıdır. Bu uygunsuz mülkiyet durumuna sermayesizlik, bilgisizlik gibi iktisadî ve içtimâî âmiller de katılmakta ve hepsi birleşerek gördüğümüz kötü işletme şekillerini doğurmaktadır.

Bu dertlerin hal çareleri nedir? Etüdümüzün kadrosu alınması

gereken tedbirleri etrafı ile incelemeğe müsait değildir. Yalnız esaslara işaretle iktifa edilecektir.

İlk akla gelen tedbir, topraksız köylüleri topraklandırmaktır. Türkiye ekonomisinde mühim bir yol oynayan üzüm, pamuk gibi intensif kültürlerin ve bazı yerlerde mevcut büyük işletmelerin işçi ihtiyacının giderilmesine mâni olmayacak şekilde tatbik edildiği takdirde, bu tedbir şüphesiz çok yerinde ve faydalı olur. Bu gibi köylülere toprak verilmekle beraber yeter sermaye dahi temin edilebilirse, onları yaşamak için başkalarının arazisinde çalışmak ve emeklerinin tam karşılığını alamamak zorunda bırakan şimdiki adaletsiz durum düzelmiş, ziraata daha büyük bir gayretle sarılmaları temin edilmiş ve belki aynı zamanda —ortakçı bulmaları güçleşeceğinden— bazı arazi sahipleri topraklarını doğrudan doğruya idare etmeğe sevk edilmiş olur.

Fakat toprak reformu bundan ibaret kalamaz. Daha önemli ve güç bir vazifesi vardır. Bugün Türkiyede hâkim mülkiyet tipini teşkil eden cüce mülklerin sayısını azaltmak ve sahibine yetecek büyüklükteki mülkleri —küçük mülkleri— çoğaltmak lâzım gelecektir. Çiftçinin talî bir kazanç temin edebildiği, yâni büyük ve orta ziraî işletmelerle fabrika veya ev sanayiinin mevcut bölgelerde cüce mülkiyetin mahzurları pek büyük değildir. Ancak memleketimizde bu gibi imkânlar arz etmeyen sahalarda da bu mülkiyet şekline geniş miktarda tesadüf edilmektedir. Bu şartlar altında cüce mülkiyet çok kötü neticeler doğurmaktadır: Toprağın darlığı ve sahiplerinin sermaye itibarıyla zâfı, maliyeti azaltacak âlet ve vasıtalarından faydalanılmasına imkân bırakmamakta, dolayısıyla mahsul pahalıya mal olmaktadır. Çiftçi ve ailesi efradı küçük tarlalarını ektikten sonra kalan vakitlerini, çok kerre, boş geçirmekte, çalışma kudretlerinin bir kısmı verimlendirilememektedir. İhtiyaçlarının giderilmesi tesadüfe kalmıştır. Mahsulün iyi olduğu yıllarda buna imkân vardır. Fena olduğu yıllarda ise çiftçi yarı aç yaşamakta, bu suretle iktisadî varlığına büyük bir istikrarsızlık âriz olmaktadır. Bu durumun köylünün zihniyeti üzerinde fena tesirler yaptığı da muhakkaktır. Şartlar onu kanaatkârlığa, tenbelliğe, tevekküle ve —aç kalıp kalmaması havalara tâbi olduğundan— kaderciliğe sevk etmektedir.

Bu kötü durum nasıl düzeltilebilir? Her şeyden evvel yeni yapılan iskânlarda köylüye çok küçük topraklar vermemek ve cüce mülklerin böylelikle daha ziyade arttırmamak lâzımdır. İskân kanu-

numun koyduğu arazi hadlerinin, hele Orta Anadolumm ve hububat ziraatinin ihtiyaçları bakımından, kifayetsiz olduğu hususunda hiç şüphe yoktur. Bu kanuna göre bizde beş nüfuslu bir çiftçi ailesine en fena topraklarda 180 dekardan fazla yer verilmemektedir. Halbuki bir mütehasısımızın dediği gibi Orta Anadolumm bir çok yerlerinde hububat çiftçisinin en az 200 dekar tarlaya ve iki çift hayvana sahip olması lâzımgelmektedir(35). Ziraati bize nazaran çok daha intensif olan Almanya'da 1914 - 18 harbinden sonra yapılan iskânlarda, yerleştirilenlere başlangıçta umumiyetle 10 hektardan küçük topraklar verilirken sonraları bu hadleri arttırmak ihtiyacı duyulmuştur. 1938 yılında köylüye dağıtılan toprakların % 42.9 u 10 - 20 hektarlık, % 35.5 u 20 hektardan daha büyük araziden tereküp etmektedir(36). Bizim de, zamana ve şartlara hiç uymayan bu eski iskân usullerinden artık vazgeçmemiz lâzımgelmektedir.

Mevcut cüce mülkleri küçük mülk haline getirmek çok daha güç bir meseledir. Bu hususta Almanyada en ziyade büyük mülklerden —icabında istimlak yolu ile— topraklar ifraz edip küçük mülklere eklemek (Anliegersiedlung) usulü tatbik edilmektedir. Ayrıca 7,5 - 125 hektarlık araziye bahşedilen Erbhof imtiyazlarının dahi küçük toprak sahiplerini mülklerini genişletmeğe sevkedeceği umulmaktadır. Fakat bu tedbirler, ya dertlerimizi halle yetmiyecek yahut da memleketimizde tatbik edilemeyecek mahiyettedir. Bizim için bahis mevzuu olabilecek çareler, toprak sıkıntısı çeken bölgelerde köylülerin bir kısmını başka yerlere iskân ederek bunların arazisini geri kalanlara dağıtmak ve bilhassa cüce mülkleri intensif istihşallere sevkettir. Bir toprağın cüce ve küçük mülk kategorilerinden hangisine girdiği, yüz ölçüsünden ziyade hasılâtına bağlı olduğundan, ziraati intensifleştirmek dahi, cüce mülklerin, küçük mülk haline getirilmesini intaç eder. Bundan başka, yeni teşkil edilen mülklerin bir kaç sene sonra tekrar parçalanmasının önüne geçmek için, tek bir mirasçıya intikal usulünün memleketimizde tatbik kabiliyetini araştırmak da yerinde olur. Şüphe yok ki, bütün bu tedbirler ancak çiftçiye toprakla beraber sermaye de temin edildiği takdirde verimli olabilecektir. Toprak reformunun en mühim başarı şartlarından biri ziraî kredi meselesinin hallidir.

(35) A. Numan Eriç : Çubuk kazasının ziraî varlığı üzerine bir etüd., fasikül numara 7, ek A, sahife 35.

(36) Schürmann : Zikredilen kitap, S. 151.

Topraksızlara verilecek arazinin nereden temin edileceğine gelince, bu hususta en ziyade boş duran ve iyi idare edilmeyen büyük arazinin istimlâki ile köylüye dağıtılması düşünülmektedir. Toprakların boş bırakan, köylüler üzerindeki nüfuzunu fena kullanan arazi sahiplerine karşı ve toprak darlığını başka surette gidermeğe imkân olmıyan bölgelerde tatbik edilmek şartile bu tedbire hiç itiraz edilemez. Bilâkis boş arazinin verimlendirilmesine âmil olması itibarıe memleket için faydalı olacağını tasdik etmek gerekir. Ancak yukarıdaki incelemelerimiz göstermiştir ki, bu gibi çiftliklerin istimlâkile yeter miktarda toprak teminine imkân yoktur. Köy etüdlerine mevzu teşkil etmiş olan kaza ve nahiyelerden Bâlâ kazası ile Güdül nahiyesinde çiftçilik hiç mevcut değildir. Develi kazasında ve Çubuk kazasının Ravli dışındaki nahiyelerinde bulunan çiftlikler ise, hepsi istimlâk edilerek topraksızlara dağıtılsa bile, topraksız köylü ailelerinin beherine yalnız 21 dekar arazi teminine yeter, ve cüce mülkleri büyütme için hiç toprak kalmaz. Kütahya da çiftliklerin sahası, topraksız köylüleri topraklandırmağa yetmekle beraber topraklıların mülklerini sezilir derecede genişletmeğe kâfi gelmez. Bu hesaplar, adı geçen kaza ve nahiyelerde mevcut bütün büyük arazinin köylüye dağıtılabüceği faraziyesine göre yapılmıştır. Halbuki bu arazi arasında istimlâki caiz olmıyanların da bulunduğu muhakkaktır. Yalnız Ayaş merkez nahiyesile Çubuk kazasının Ravli nahiyesindeki çiftliklerin yüzölçüsü büyükçe iskân imkânları arz etmektedir. Anlaşıldığına göre Devletin eündeki tarlalık arazi de bir çok yerlerde pek mahduttur. Bundan dolayı toprak davalarımızın halledilebilmesi için, ziraata yeni sahalar açmak ve bu maksatla bataklıkların kurutulması, sulama gibi bazı ıslahat yapmak mutlak bir zaruret teşkil etmektedir.

Sözlerimizi bitirirken şuna işaret edelim ki, toprak reformunu tatbik etmek, lüzumlaştırdığı tedbirleri tayin etmekten çok daha güçtür. Bol para ve muntazam bir kadastrodan başka, bilgili ve idealist elemanlara dayanması icabeden, emin ve iyi işliyen bir teşkilâta ihtiyaç vardır. Bahusus ki reformun tatbikinde bir şemaya göre hareket etmek imkânsızdır. Alınacak tedbirleri her bölgenin iklim şartlarına, toprağın vasıflarına, iktisadî durumuna, bahis mevzuu olan işletmelerin hususiyetine, hattâ ilgüülerin şahsiyetine göre ayarlamak ve bu maksatla idarî organlara geniş takdir salâhiyetleri vermek gerekir. Toprak reformunun ne dereceye kadar başarılı olacağı her şeyden evvel bu vasıtaların ne nisbette mevcut olduğuna veya temin edilebileceğine bağlıdır.